

# LA CIÈNCIA SEGONS JOAN FUSTER

Joan Borja i Sanz\*

UNA DE LES DIMENSIONS MÉS DESCONEGUES DE LA MONUMENTAL OBRA DE JOAN FUSTER ÉS LA CONSTITUÏDA PER REFLEXIONS I DIVAGACIONS A PROPÒSIT DE LA CIÈNCIA, LA TECNOLOGIA I EL PROGRÉS. SORPRÈN, CERTAMENT, EL FET QUE LA CRÍTICA A PENES HI HAJA PARAT ESMENT. I NOMÉS UN PARELL DE CAUSES PODEN EXPLICAR –QUE NO JUSTIFICAR– TAN CLAMOROSA DESATENCIÓ: D'UN COSTAT, LA DISPERSIÓ DELS TEXTOS SOBRE EL TEMA; DE L'ALTRE, POTSER, LA DISTORSIONADA PERSPECTIVA –AMB ENFOCAMENTS ESSENCIALMENT FILOLÒGICS, HISTÒRICS O POLÍTICS– AMB QUÈ S'HA TENDIT A ENCARAR L'ANÀLISI DEL CORPUS FUSTERIÀ. EL PROPÒSIT D'AQUEST ARTICLE NO ÉS SINÓ FER UNA CRIDA D'ATENCIÓ RESPECTE DE LA QÜESTIÓ: INVITAR A UNA RELECTURA DE L'APASSIONANT UNIVERS FUSTERIÀ DES D'AQUESTA NOVA ÒPTICA DE LÚCIDA SENSIBILITAT DAVANT ELS REPTES I LES CONSEQÜÈNCIES DE L'AVANÇ CIENTÍFIC EN EL SEGLE XX.

## ■ EL MÈTODE CIENTÍFIC I L'ACCÉS AL CONEIXEMENT

“M'interessa senzillament denunciar l'ambició de l'espècie humana a erigir-se en 'mesura' de tot, cosa a què no té més dret que l'espècie formiguera.” (*Diari 1952-1960*, p. 399)

“La teoria dels homes se superposa a la realitat com una xarxa: no arriba a més. Per fortuna, la seva 'pesca' acostuma a ser fructuosa...” (*Diari 1952-1960*, p. 429)

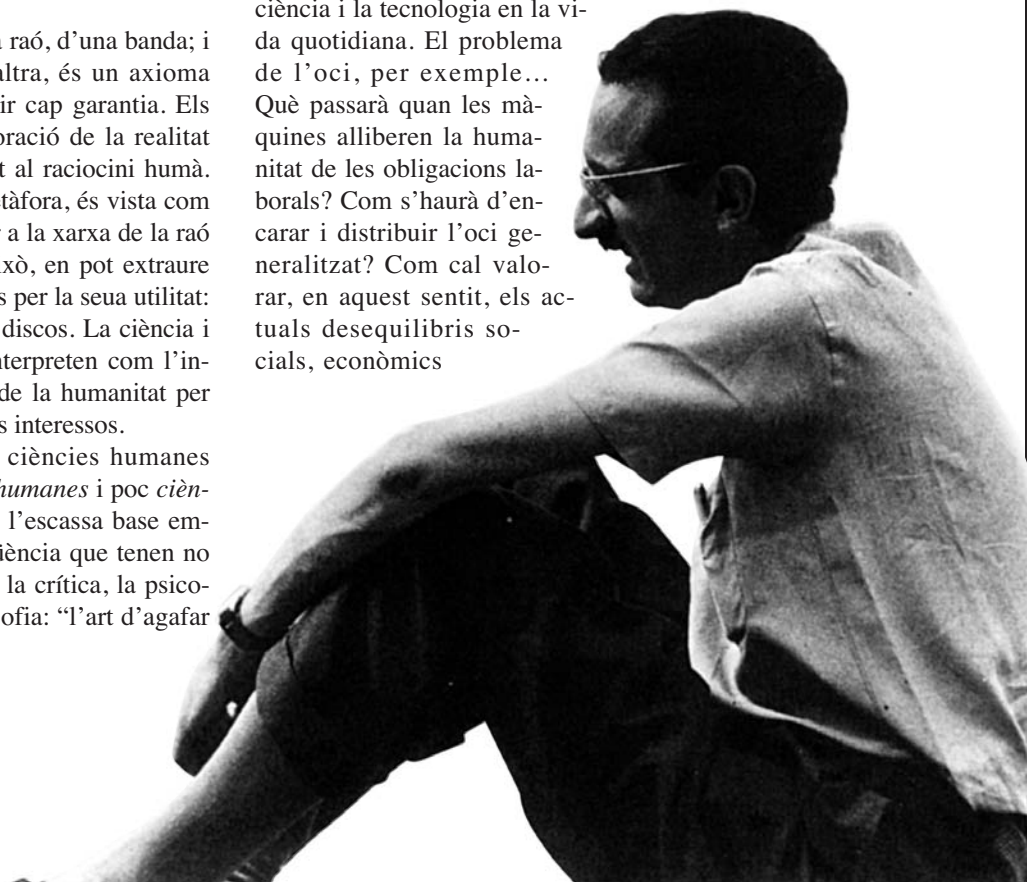
L'adequació entre els sentits i la raó, d'una banda; i els fenòmens de l'univers, de l'altra, és un axioma que, per a Fuster, no sembla oferir cap garantia. Els seus postulats apunten a una valoració de la realitat que se superposa dimensionalment al raciocini humà. La naturalesa, tal com recull la metàfora, és vista com una mar immensa, inaccessible per a la xarxa de la raó i els sentits, la qual, no obstant això, en pot extraure uns determinats fruits, valuosíssims per la seua utilitat: des de l'aspirina fins a Vivaldi en discos. La ciència i el progrés, d'aquesta manera, s'interpreten com l'intent incomplet –i incompletable– de la humanitat per dominar i adequar la natura als seus interessos.

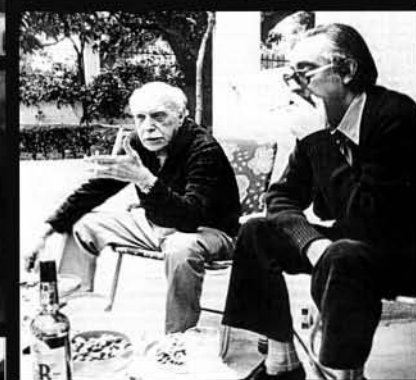
En el cas de les anomenades ciències humanes (que Fuster sovint critica de molt *humanes* i poc *ciències*), les denúncies recauen sobre l'escassa base empírica i els excessos de grandiloqüència que tenen no pocs aspectes del dret, la història, la crítica, la psicoanàlisi i –per descomptat!– la filosofia: “l'art d'agafar la vaca pels collons”.

## ■ CIÈNCIA, TECNOLOGIA I OCI

“L'oci és essencialment pernicios. El dia que les màquines, automatitzades o més productives, concedeixin a l'home un lleure gairebé continu –tot és possible–, se'n veuran els estralls. S'accentuarà, per exemple, la tendència de la gent a l'alcohol, a la filosofia i al suïcidi.” (*Indagacions i propostes*, p. 271)

El discurs fusterià para una atenció especial a les conseqüències inadvertides de la ciència i la tecnologia en la vida quotidiana. El problema de l'oci, per exemple... Què passarà quan les màquines alliberen la humanitat de les obligacions laborals? Com s'haurà d'encarar i distribuir l'oci generalitzat? Com cal valorar, en aquest sentit, els actuals desequilibris socials, econòmics





i geogràfics? De quina manera constitueix aquest oci un producte més del consum?

Sens dubte, la disposició d'àmplies quotes de temps lliure serà un dels principals factors que revolucionaran els hàbits i els costums de les persones. Per això, l'escriptor ens adverteix dels efectes perniciosos del teledi i l'avorriment: l'amenaça obsessiva del sense sentit vital, la propensió a les drogues o la degradació biològica i psicològica.

L'alternativa? Una educació per a l'oci previsible, amb la ciència, la cultura i les activitats voluntàries com a pilars fonamentals d'un futur hedonista, intel·ligent, aproximadament feliç.

## ■ EL PROGRÉS CIENTÍFIC I EL LLENGUATGE

“No sols la riquesa de pensament d'una persona, sinó també la seva complexitat de matisos sentimentals, depenen del lèxic que domini i dels seus recursos sintàctics. Pensem i sentim en la mesura que ens ho permet la nostra llengua.” (*Indagacions i propostes*, p. 237)

“Les ‘amenaces’ són palpables: amb l'idioma que se'ns ve a sobre, què es podrà fer? ¿Quines idees, quins sentiments, quins càlculs seran possibles a la gent de demà?” (*Babels i babilònies*, p. 384)

Entre les implicacions secundàries del progrés científic i tecnològic, Fuster no s'està d'examinar les que es produeixen al voltant del llenguatge. I això, des de la doble perspectiva possible: a) la influència del llenguatge en el progrés científic i tecnològic; i b) la influència del progrés científic i tecnològic en les diferents llengües.

Per evidenciar el protagonisme del llenguatge en la contemporània revolució del coneixement, l'assagista contrasta el món *prealfabetitzat* amb l'actual. I ens recorda el llast que significava la transmissió oral del coneixement entre la majoria del poble: les dificultats en la difusió de la informació, la monopolització d'aquesta en mans d'una minoria privilegiada i immobilitista, la ignorància dominant que ni valorava, ni prestigiava, ni estimulava la investigació, etc.

L'alfabetització, en canvi, facilita un nou espai cultural, amb unes noves regles de comunicació que permeten l'accés generalitzat al coneixement. Aporta –per dir-ho així– uns guanys imponderables en les possibilitats de l'individu, en la maduresa col·lectiva. Perquè l'alfabetització –l'alfabetització entesa en sentit ampli– és, al capdavall, la clau que ha obert més portes per a l'àgil propagació de novetats: el potent catalitzador social que ha accelerat la successió i la difusió de modes, teories científiques, tendències estètiques, manifestacions artístiques, etc.

En el sentit contrari, el de les repercussions de la ciència i la tecnologia en el llenguatge, l'assagista constata els efectes d'homogeneïtzació que s'hi produeixen, i avança idees i reflexions sobre un problema tan actual com és el de la globalització i el clonatge cultural. Les llengües –amb el català com a cas particular– s'hauran d'adaptar a les exigències dels nous sistemes de comunicació, en un nou context on, al pare, a la mare, als avis i als amics, cal afegir la televisió, l'escola, els rètols publicitaris, els periòdics, la ràdio, el cinema o la finestra administrativa.

## ■ MITJANS DE COMUNICACIÓ SOCIAL

“Amb els ulls i les orelles ‘crítics’, la televisió es pot convertir fins i tot en estimulants. I en última instància, hi descobrim de quin mal hem de morir, quan milions i milions de televidents, mentrestant, la miren sense precaucions...” (*Sagitari*, p. 167)

Els mitjans de comunicació social constitueixen uns dels avenços tecnològics més espectaculars i transcendents. I això no solament per les repercussions que han tingut i tenen en el llenguatge i la democratització cultural, sinó també per la influència decisiva en la creació de models de conducta, la capacitat d'infiltració en l'imaginari col·lectiu, la projecció de valors ètics, les propietats infantilitzants o l'emmotllament d'actituds. Tant és així que, al costat de l'aspirina, la tele familiar s'erigeix en Fuster com l'autèntic símbol del progrés tecnològic.

Tot i que reconeix els riscos que es deriven del caràcter estupiditzador de la comunicació audiovisual i n'adverteix dels efectes alienants –per contraposició a la lectura, que exigeix una activitat psíquica major i, per això mateix, construeix una formació més sòlida i un esperit més crític en els individus–, en cap moment hi practica, com tants reaccionaris coetanis fan, una crítica frontal i demagògica. Les seues advertències, més que no cap a la demonització apocalíptica, s'encaminen al consum intel·ligent d'aquests mitjans audiovisuals.

## ■ CIÈNCIA I PODER: NOUS ORDRES SOCIALS

“Ens trobem davant una infernal tergiversació dels ‘útils’ que la ciència ens proporciona i que inicialment havíem considerat com ‘alliberadors’. Cada victòria de la tècnica, cada instrument nou –màquina, càlcul, producte químic–, passa a ser una arma més al servei del poder.” (*Diari 1952-1960*, p. 51)

Fuster considera la revolució tecnològica i científica del progrés, en general com un potent motor polític que condiciona, paral·lelament, una commoció en les estructures de poder i d'ordenació social. El nous co-

neixements introdueixen novetats sense precedents en els àmbits d'influència, els mecanismes de control sobre l'individu, els recursos de defensa per als oprimits, la consciència de les injustícies, les vies de denúncia, els mercats empresarials, els incentius laborals, les fórmules d'associacionisme, etc. Si en el segle XIX el progrés ja va ser un factor decisiu en l'abolició dels règims absoluts, ara no sembla menys determinant en l'ordenació de les dependències socials. I això, tant per a la democratització efectiva com –ai!– per a la consolidació dels totalitarismes més terribles.

Als seus ulls, la detracció furibunda del consum i l'abundància és un greu error, sobretot si es tenen en compte els avantatges –avantatges indestriables de l'avenç científic i tecnològic– que aquesta abundància proporciona en termes de confort i d'igualtat d'oportunitats. Si de cas, cal arremetre contra les perverses formes d'explotació, de repartiment i de gestió de l'abundància. Curt i clar: davant el sinistre fantasma de la *tecnocràcia*, el problema és, com sempre, un problema de *cràcia*; convé no confondre peres i pomes, i estimar com cal els beneficis i les oportunitats colossals que l'element *techno* ens ofereix.

## ■ LES CIÈNCIES DE LA VIDA

“Abans eren els frares i els capellans que dictaven els límits; avui ho són els metges.” (*Diari 1952-1960*, p. 87)

“No, no feu cas dels qui us parlen de la grandesa –moral, és clar– del dolor, i aneu a buscar de seguida un analgèsic.” (*Indagacions i propostes*, p. 304)

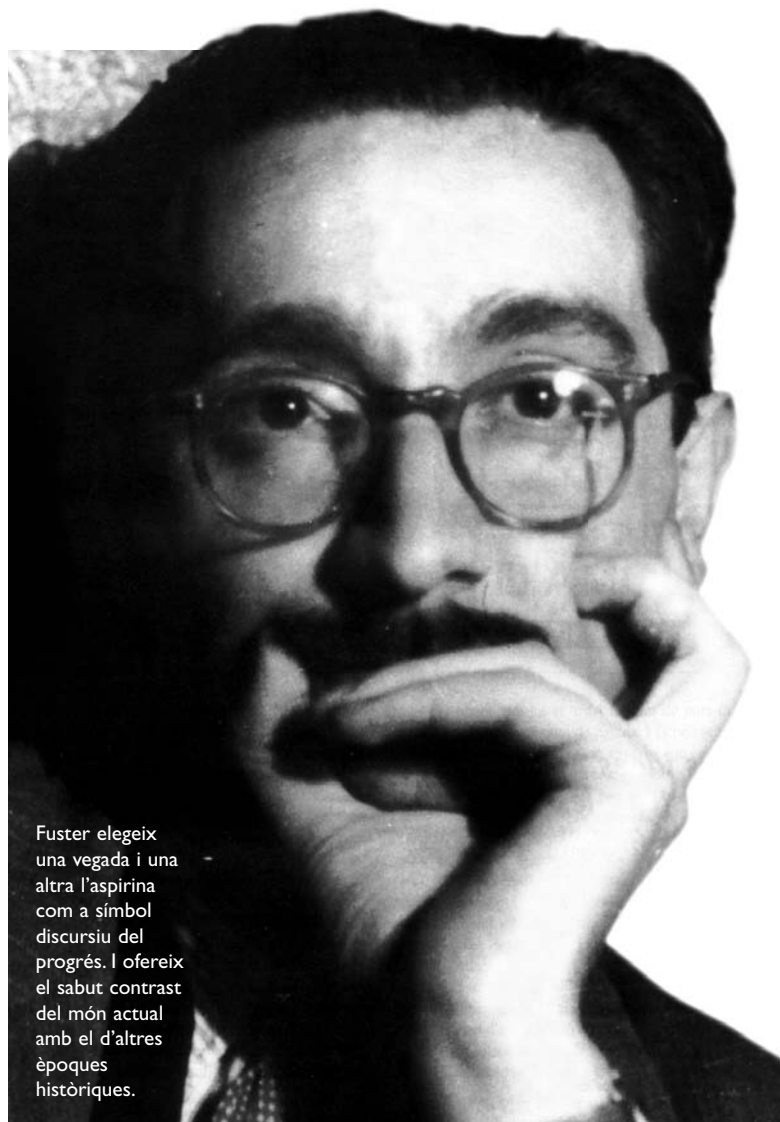
Tal com hem apuntat, Fuster elegeix una vegada i una altra l'aspirina com a símbol discursiu del progrés. I ofereix el sabut contrast del món actual amb el d'altres èpoques històriques per posar en relleu la magnitud dels avantatges que aquesta aspirina representativa –representativa dels recursos sanitaris disponibles: analgèsics, terapèutics o preventius– aporta a les nostres vides.

Ultra les dimensions estrictament fisiològiques de les ciències de la salut –l'inestimable augment en la quantitat i la qualitat de vida–, Fuster també es proposa d'examinar les implicacions culturals que se'n deriven. I, d'aquesta manera, assaja sobre temes tan heterogenis com l'ampliació de l'esperança de vida, la nova concepció de vicis i virtuts, el canvi d'hàbits i conductes, l'espai que dèbils i vells –abans condemnats a una mort segura– ocupen ara en l'engranatge de la col·lectivitat, la reordenació de la societat per edats, l'abolició de determinats estats anímics, la manera de concebre el propi cos, etc.

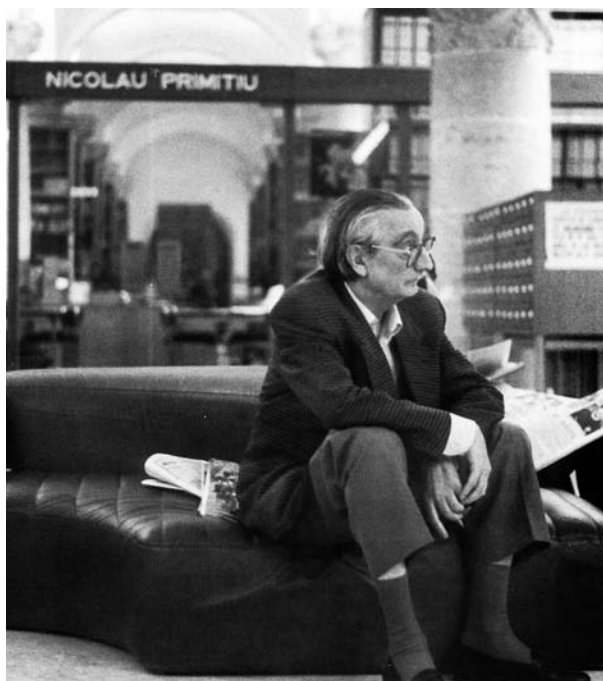
## ■ PERSPECTIVES DE FUTUR: LA UTOPIA DE LA CIÈNCIA

“Cada augment de ‘progrés’ –una nova coneixença científica, una nova plasmació tecnològica– en suscita un altre, i la carrera empresa no sembla tenir termes previsibles. La fantasia dels autors de novel·les ‘d'anticipació’ resulta ben poca cosa al costat d'alguns càlculs seriósament elaborats en càtedres, seminaris i laboratoris.” (*Diccionari per a ociosos*, p. 54)

Salta a la vista: el potent impuls de la ciència i la tecnologia invita a un replantejament integral de la peripècia vital. El coneixement humà, durant el segle XX, ha conquerit extensos territoris per al benestar i el confort. Els recursos actuals més quotidians –des del telèfon mòbil fins al caixer automàtic, tot passant pels satèl·lits de comunicació, Internet o la cirurgia làser–



Fuster elegeix una vegada i una altra l'aspirina com a símbol discursiu del progrés. I ofereix el sabut contrast del món actual amb el d'altres èpoques històriques.



Fuster concedeix un ampli crèdit –o, si més no, el benefici del dubte– a la ciència i la tecnologia com a motors de positiva evolució social.

eren inimaginables per als nostres avis. I resulta lògic que l'huracà dels canvis trastoque també les mateixes esperances de futur. És un altre dels efectes de la ciència: les tècniques de prospecció sociològica, econòmica o política ens inviten a planificar el futur més enllà de la simple elucubració. Les utopies –si volem dir-ho així– deixen de ser *imaginades* i comencen a ser *calculades*.

La perspectiva d'un intens desenvolupament científic ha provocat reaccions ideològiques en dos sentits clarament oposats: *a)* recels alarmistes i apocalíptics, concretats en els antiutopistes i els autors de la ciència-ficció més pessimista (A. Huxley en seria un dels més cèlebres exemples); i *b)* confiança en el progrés tecnològic com una magnífica oportunitat per a la prosperitat humana. Doncs bé, ho apuntarem ràpid i sense embuts: Fuster, per més que sospesa els arguments en un sentit i l'altre amb metòdica suspicàcia, fa la personal guerra ideològica en el segon d'aquests bàndols, com a progressista compromès i insubornable: sempre concedeix un ampli crèdit –o, si més no, el benefici del dubte– a la ciència i la tecnologia com a motors de positiva evolució social.

En el balanç de les amenaces sinistres hi ha, és clar, l'alienació i la submissió a l'engranatge del mercat; la deshumanització de les relacions veïnals; la veu de Julio Iglesias sonant per un altaveu al Sàhara; els míssils i els *herois* suïcides de què disposen els estats fonamentalistes; les càrregues policials contra estudiants; les autobiografies de polítics insípid; la mort d'animals, plan-


tes i arbres; la bomba atòmica; el raquitisme de les llengües; l'avorriment i el tedi angoixants; l'asmàtica pol·lució de les ciutats; el soroll dels motors; l'àntrax, el napalm i les injeccions letals; els plàstics i l'urani radioactiu; la putrefacció del mar; etc.

No obstant això, en l'altre balanç, el dels pros, el pes resulta notòriament major: la tècnica, irrenunciable, forma ja part de les necessitats bàsiques i essencials de les persones. I l'argument dels avantatges assolits –els telers, l'ordinador, l'avió, el bidet, el llum elèctric, la nevera, el radar, els equips de música, la maquineta d'afaitar, l'aspirina, l'aigua calenta, la provisió d'aliments, els plàstics sintètics, etc.– resulta contundent, incontestable. L'única alternativa al progrés fóra el regrés fulminant, catastròfic, fatal. I, de més a més, les ciències no poden autolimitar-se: establir fronteres per a la curiositat intel·lectual i l'estímul del coneixement és del tot incompatible amb la mateixa essència de l'esperit científic.

No. No hi ha marxa enrere per al progrés. Ara com mai se'ns fa possible somniar un futur més o menys utòpic sobre la base dels recursos disponibles i els seductors èxits que s'insinuen en les línies d'investigació encetades. A l'enyoradís, castís i reaccionari “cualquier tiempo pasado fue mejor”, cal contraposar, si més no, un “sempre han tingut bec les oques”, molt més just i realista.

Joan Fuster, un escèptic convençut de la importància del coneixement, defén incondicionadament la vela inflada de la ciència en el viatge indecís de la humanitat. La defén contra els riscos de naufragi per manipulació irresponsable; la defén dels qui, acovardits, reclamen un ancoratge impossible; i la defén, sobretot, dels qui només tenen ulls per als interessos individuals i s'oposen, des de l'immobilisme, a la conquesta feliç d'Ítaca.

En un temps com el nostre, de controvertides coartacions ètiques per als científics, de descarades restriccions econòmiques per a la investigació, de manipulació flagrant dels mitjans de comunicació, de tensions polítiques i militars en el panorama internacional, de desigualtats brutals entre regions i classes socials, de vergonyoses acusacions contra les institucions universitàries per suposada *endogàmia* i etc., l'orientació de la nau sembla incerta. Ens esperen, de veres, les platges d'Ítaca? Sotsobrarem, caurem a l'abisme total i definitiu?

La vigent revolució científica –vela blanca, flamant, neutra– ens portarà al paradís, o bé a la desfeta. És difícil saber-ho. Tot depèn de la perícia al timó... Relligir Fuster, si més no, ens fa recordar que som mariners de l'erràtica, fascinant embarcació que intenta la travessia. I que tots tenim el deure i l'obligació d'incidir en el rumb finalment traçat. 

\*Dept. de Filologia Catalana, Universitat de València